

Instruktaże

Instruktaż do realizacji zajęć ukierunkowanych na pracę z uczniami zdolnymi

Wskazówki dla nauczycieli do realizacji zajęć z uczniami zdolnymi

Każdy człowiek posiada (.) określony poziom inteligencji, uzdolnień kreatywnych oraz specjalnych. W zależności od warunków, w jakich żyje, oraz obowiązków i potrzeb zdolności te mogą się ujawniać lub pozostać w ukryciu¹.

Charakterystyka ucznia zdolnego

Uczeń zdolny to taki, który wykazuje ponadprzeciętny poziom rozwoju psychofizycznego, połączonego z ciekawością poznawczą i wysokim poziomem motywacji, przejawiającym się w samodzielnym i konsekwentnym poszukiwaniu odpowiedzi na stawiane przez siebie pytania.

Definicji „uczeń zdolny” jest wiele. Każda z nich w różny sposób opisuje wyróżniającego się ucznia. Tadeusz Lewowicki pisze, że „[...] ucznia takiego charakteryzuje wysoki poziom zdolności, szczególnie zaś wysoki poziom zdolności ogólnych”². Wincenty Okoń twierdzi, że uczeń zdolny to: „[...] uczeń osiągający lepsze wyniki od swoich rówieśników, w przypadku gdy zachowane są jednakowe dla wszystkich warunki pracy lub uzyskujący te same, co inni wyniki przy mniejszym wysiłku”³. Ten sam autor dalej dodaje, iż uczeń zdolny swe niezwykle osiągnięcia zawdzięcza „[...] wyższemu niż u innych rozwojowi takich zdolności jak: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnia, pamięć, uwaga i sprawność motoryczna”⁴. Z kolei Erwin Gondzik uważa, że osoba taka wyróżnia się zazwyczaj „[...] wysokim poziomem sprawności intelektualnej, specjalnymi zdolnościami i łatwością uczenia się, a także możliwościami osiągnięć twórczych, bogatą wyobraźnią, szerokimi zainteresowaniami oraz pracowitością”⁵. Następną propozycję podaje Wenancjuszek Panek:

„[...] uczeń szczególnie uzdolniony to taki, który w sytuacjach szkolnych wykazuje lepsze przystosowanie się do nich dzięki stosunkowo dużej zdolności rozwiązywania problemów, myśleniu twórczemu, pracowitości, osiąganiu wysokich rezultatów w nauce, wykazywaniu wszechstronnych lub specjalnych uzdolnień, żywej wyobraźni, bogatym zainteresowaniom oraz własnemu, specyficznemu sposobowi uczenia się, powiązanemu z umiejętnościami korzystania z różnych ponadobowiązkowych źródeł wiedzy”⁶.

Janusz Reykowski wyodrębnił trzy grupy uczniów zdolnych, uwzględniając różne rodzaje talentów:

„a) uczniowie, którzy szybciej lub wcześniej mogą opanować dany poziom umiejętności (mają oni zdolności potencjalne);

¹ K. Bieluga, *Rozpoznawanie i stymulowanie cech inteligencji oraz myślenia twórczego w domu i szkole*, „Impuls”, Kraków 2009, s. 16.

² T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1980, s. 46.

³ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, „Żak”, Warszawa 1981, s. 363.

⁴ Ibidem, s. 363.

⁵ E. Gondzik, *Kariery szkolne uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1976, s. 43.

⁶ W. Panek, *Zachowanie się szczególnie zdolnych uczniów w sytuacjach szkolnych*, Białystok 1977, s. 23.

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

b) uczniowie, którzy osiągają szczególnie dobre rezultaty w opanowaniu danych sprawności (miarą są tu już wyniki osiągnięte w toku dziania);

c) uczniowie, którzy są zdolni do tworzenia rzeczy oryginalnych i społecznie wartościowych”⁷.

Uczniów zdolnych charakteryzują również cechy związane ze zdolnościami i wpływają na ich rozwój i osiągnięcia. Wśród nich wyróżnia się: silne i wielostronne zainteresowania, silną motywację do zajmowania się wybranymi dziedzinami, sprzyjające uczeniu się właściwości układu nerwowego (np. silne i ruchliwe procesy nerwowe), zrównoważenie emocjonalne, szybki styl uczenia się. Biorąc pod uwagę efekty kształcenia i osiągnięć uzyskiwanych przez uczniów zdolnych, dokonano próby charakterystyki uczniów zdolnych⁸. Uczniowie ci:

1. Uczą się szybciej i łatwiej niż pozostali.

2. Opanowują znacznie szerszy zakres materiału.

3. Pojmują treści o stosunkowo najwyższym poziomie trudności, przejawiają skłonności do strukturyzacji materiału, dostrzegają związki, prawa, prawidłowości itp.

4. Wyróżniają się oryginalnością i twórczym podejściem do zagadnień i problemów.

Poza tym uczeń zdolny:

- chętnie poznaje nowe zjawiska i sytuacje;
- interesuje się otoczeniem;
- dobrze radzi sobie z pokonywaniem trudności;
- sam wynajduje problemy, szukając niekonwencjonalnych sposobów ich rozwiązywania;
- dysponuje bogatym słownictwem;
- wyprzedza w rozwiązywaniu zadań kolegów;
- stawia wiele pytań;
- niechętnie przyswaja wiedzę w sposób pamięciowy;
- domaga się udowodnienia wszelkich twierdzeń;
- przejawia najwyższą aktywność twórczą w chwili przerabiania nowych partii materiału;
- ma wielką motywację do nauki;
- ma dużą potrzebę poznawania;
- ma dobrą pamięć;
- wyróżnia się poprawnością językową.

Jako cechy negatywne u ucznia zdolnego wymienia się:

- trudności z przystosowaniem się do grupy;
- chęć imponowania i dominacji;
- lekceważący stosunek do innych;
- gadatliwość;
- zarozumiałość;
- demonstrowanie wiedzy;
- rozchwianie emocjonalne;
- frustracja z powodu uważania go za kujona.

Krystyna Bieluga na podstawie analizy literatury psychologicznej wyróżniła 14 cech, które występują w dużym natężeniu u dzieci i młodzieży o wysokim poziomie inteligencji. Podstawę proponowanych wskaźników tworzą teorie: J. Piageta, H. Gardnera, J.P. Guilforda i R. Sternberga.

Do wskaźników zdolności intelektualnych zalicza się:

1. Łatwość wypowiedzi werbalnych.
2. Bogaty zasób słownictwa.

⁷ D. Zaworska-Nikoniuk, *Uczeń zdolny*, „Edukacja i Dialog” 1997, nr 10.

⁸ Ibidem, s. 12.

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

3. Znajomość pojęć wykraczających poza program nauczania.
4. Szeroki zakres wiedzy z interesujących jednostkę dziedzin.
5. Systematyczne czytelnictwo.
6. Rozumienie trudniejszych treści niż przeciętni uczniowie.
7. Sensowność wypowiedzi.
8. Logiczne wyciąganie wniosków.
9. Szybkie znajdowanie rozwiązań w nowych sytuacjach.
10. Łatwość skupienia uwagi.
11. Spostrzegawczość – zwracanie uwagi na istotne elementy.
12. Łatwość tworzenia wyobrażeń przestrzennych.
13. Stosowanie skutecznych sposobów uczenia się i zapamiętywania wiedzy.
14. Brak trudności w procesie uczenia się⁹.

Ogromny wpływ na rozwój wymienionych cech wywiera środowisko wychowawcze – głównie rodzina i szkoła. Na rodzicach spoczywa ogromna odpowiedzialność. To oni zazwyczaj jako pierwsi dostrzegają zdolności dziecka i to oni wybierają (lub nie) drogę rozwoju talentu ich pociechy. Powinni nie tylko wychwycić wszystkie predyspozycje, ale także je kształtować, rozwijać, rozszerzać i wzbogacać, zapewniając dziecku odpowiednie zajęcia. Bardzo istotne dla rozwoju umiejętności dziecka jest rodzicielskie życzliwe wsparcie. Dzieci potrzebują opiekuńczej ręki w rozwijaniu i wykorzystywaniu swoich zainteresowań, zdolności. Dzieci potrzebują również wprowadzenia w skomplikowany dla nich świat, poczucia bezpieczeństwa, zaufania i regularności w podejmowanych działaniach. To utrwala w nich nabyte zdolności i umożliwia odważne stawanie przed nowymi wyzwaniami. Wspaniałym i interesującym sposobem realizującym te wymagania jest zapewnienie dziecku towarzystwa – fachowego i kompetentnego przewodnika po krainie własnych możliwości. Indywidualne zajęcia dziecka z kimś, kto umie otworzyć przed nim skarbnicę wiedzy, mogą w stosunkowo krótkim czasie spowodować trwałe i owocne rozwinięcie zdolności i talentu. Dzieci, którym rodzice zapewniają harmonijny rozwój, osiągają wiele¹⁰: w szkole dążą do celu, są pozytywnie nastawione, pewne siebie, asertywne, elastyczne i prężne, zdyscyplinowane, dociekliwe, przedsiębiorcze, dumne z siebie i swoich sukcesów.

Człowiek rozwija się przez całe życie. **Okres szkolny** jest jednym z najintensywniejszych etapów rozwoju osoby. Rola edukacji, szkoły ma, podobnie jak środowisko rodzinne, niebagatelne znaczenie. Konieczna jest współpraca rodziców z nauczycielami w zakresie wykonywanej pracy oraz mobilizacji dziecka do nauki. Przekłada się ona na obopólną satysfakcję i daje efekty w rozwijaniu zdolności dziecka.

Duża odpowiedzialność za rozwijanie zdolności dzieci spoczywa na szkole i nauczycielach. Sam nauczyciel powinien mieć cechy twórcze oraz kompetencje do pracy z twórczymi dziećmi. Na znaczącą rolę nauczania w kształceniu młodych umysłów zwrócił uwagę Jan Amos Komeński w „Wielkiej dydaktyce”, w której prosił wychowawców: **ceńcie twórcze myślenie, poddawajcie w wątpliwości wszystko, i kaźcie się dziwić wszystkiemu...**

Myślenie dywergencyjne nie bierze się „znikąd”. Jego poziom zależy od dawania dziecku swobody, zachęcania do realizacji własnych pomysłów, wychodzenia poza dostarczone informacje¹¹.

⁹ K. Bieluga, *Rozpoznawane...*, op.cit., s. 23.

¹⁰ E. Tkacz, *Uczeń zdolny – charakterystyka ucznia zdolnego, jego potrzeby* [www.ore.edu.pl].

¹¹ K. Bieluga, *Rozpoznawanie...*, op.cit., s. 72

Wskazówki dla nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi

Pracę nauczycieli z uczniem zdolnym regulują w placówce różne akty prawne. Podstawowym z nich jest ustawa o systemie oświaty, która zakłada, że „[...] system oświaty zapewnia w szczególności: [...] opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwianie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie [...] oraz warunki do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz kształtowanie aktywności społecznej i umiejętności spędzania czasu wolnego”¹². I dalej: „[...] pomoc materialna jest udzielana uczniom w celu [...] wspierania edukacji uczniów zdolnych”¹³. Kolejnymi dokumentami są Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. Odpowiedni zapis mówi, że „[...] pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz na rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności [...] ze szczególnych uzdolnień”¹⁴. Główna odpowiedzialność spoczywa tu na pedagogach; „Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce rozpoznają odpowiednio indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz indywidualne możliwości psychofizyczne uczniów, w tym ich zainteresowania i uzdolnienia”¹⁵. Dla uczniów „[...] w szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz w formie [...] zajęć rozwijających uzdolnienia [...] Zajęcia rozwijające uzdolnienia organizuje się dla uczniów szczególnie uzdolnionych oraz prowadzi się przy wykorzystaniu aktywnych metod pracy. Liczba uczestników zajęć nie może przekraczać 8. [...] Godzina zajęć rozwijających uzdolnienia i zajęć dydaktyczno-wyrównawczych trwa 45 minut, a godzina zajęć specjalistycznych – 60 minut”¹⁶. Kolejny zapis dotyczący dzieci zdolnych znajduje się w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki. W zapisie przewidziano możliwość dostosowania toku edukacyjnego do potrzeb dziecka, a „[...] uczeń realizujący indywidualny program nauki kształci się w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych, przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy, według programu dostosowanego do jego uzdolnień, zainteresowań i możliwości edukacyjnych”¹⁷. Warto wspomnieć także o Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji oraz sposobu przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad (DzU nr 13, poz. 125). Kolejnymi są m.in. dokumenty szkolne, takie jak: status szkoły, regulaminy oceniania, udzielania stypendiów i na-

¹² Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku, DzU 2004, nr 256 poz. 2572.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, DzU 2013, poz. 532.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki, DzU 2002, nr 3, poz. 28.

gród, w których zawarte są zasady dotyczące uczniów wyróżniających się w różnych dziedzinach.

Prowadzenie zajęć dla uczniów zdolnych wymaga od nauczycieli, aby:

- cenili twórcze myślenie uczniów;
- zwiększali ich wrażliwość;
- zachęcali do manipulowania przedmiotami i liczbami;
- nie narzucali schematów;
- kultywowali w klasie twórczą atmosferę;
- popierali i doceniali inicjatywę wychowanków w uczeniu się;
- popierali zdobywanie wiedzy w różnych dziedzinach;
- wychowywali ludzi o śmiałym umyśle.

Właściwe kierowanie rozwojem uczniów zdolnych wymaga analizy ich potrzeb obejmujących całokształt sytuacji i warunków, w jakich dziecko się rozwija. Na tej podstawie dopiero inwencja twórcza nauczyciela może stworzyć pełne możliwości wpływające na harmonijny rozwój zdolności. **Uczeń uzdolniony** powinien być wychowywany w atmosferze aktywnego uczestnictwa i działania, w poczuciu przygody intelektualnej i własnych twórczych poszukiwań. Rozbudzanie u niego wyobraźni i fantazji, pracowitości to główne przesłanki jego rozwoju. Często uczeń zdolny traktowany jest jako „inna osoba”, nierzadko kłopot dla nauczyciela. A przecież dziecko zdolne, to: **jedynie dziecko o zwiększonych potrzebach w zakresie: osiągnięć sukcesów, poszukiwań, samopoznania, ciągłych wyzwań, pozytywnego obrazu siebie**. W tym celu „[...] należy dążyć do właściwej i bezstronnej postawy wobec ucznia zdolnego, tolerancji dla jego nietypowości w zachowaniu, doceniania samodzielności jego myślenia i działania oraz oryginalności w rozwiązywaniu zadań”¹⁸. Warto pamiętać, iż zajęcia powinny uwzględniać specyfikę płci dziecka:

„[...] chłopcy uzyskują lepsze rezultaty niż dziewczęta w specyficznym «czynniku intelektualnym» – zdolnościach przestrzennych (zwłaszcza chodzi o mentalną rotację figur). Odwrotna dominacja dotyczy zdolności werbalnych (tu pojawia się przewaga dziewcząt). Fakty te interpretowane są jako biologiczne uzasadnienie uniwersalnego przeświadczenia edukacyjnego a nawet społecznego, że «matematyka (nauki ścisłe) jest domeną mężczyzn»; nauki humanistyczne zaś – kobiet”¹⁹.

Aby potencjał dziecka zdolnego nie został zmarnowany, warto zadać sobie trochę trudu. Propozycję pracy z uczniem zdolnym rozpoczynamy od zachęcenia do przeprowadzania diagnozy. Jej istotą jest odkrywanie i identyfikacja ich predyspozycji i możliwości, stanowi ona bazę do dalszych działań wspierających, opracowanie tak indywidualnych, jak i grupowych ćwiczeń, a także przewidywania przyszłych osiągnięć dziecka. Podstawowym narzędziem diagnostycznym jest obserwacja niestandardyzowana i standardyzowana oraz wywiad, w którym pytamy w przypadku ucznia zdolnego o różne aspekty jego funkcjonowania. Są nimi między innymi sytuacja rodzinna, szkolna, rówieśnicza, rola instytucji pozaszkolnych, sposób spędzania czasu wolnego, samoocena, motywacja, możliwości, rodzaje wsparcia, plany i zamierzenia, a także, co ważne, problemy i trudności.

Warto pamiętać, że swoje zdolności uczeń może przejawiać w szkole na kilku polach: „akademickim”, tj. w uczeniu się przedmiotów szkolnych odpowiadających różnym gałęziom wiedzy, artystycznym, technicznym, sportowym, motorycznym i społecznym.

Oprócz zdolności do efektywnego uczenia się rzeczy nowych i osiągnięcia wysokich wyników w jakiejś aktywności cechą zdolności jest oryginalność w myśleniu i działaniu.

¹⁸ K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 228.

¹⁹ D. Turska, *Specyfika uczenia się chłopców i dziewcząt*, s. 2 [www.ore.edu.pl].

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

Poziom myślenia twórczego określamy na podstawie następujących wyznaczników:

- 1) posiadanie oryginalnych pomysłów,
- 2) formułowanie niecodziennych pytań, problemów,
- 3) dostrzeganie w znanych sytuacjach nowych problemów wartych rozwiązania,
- 4) chodzenie własnymi drogami²⁰.

Proponowany sposób oceny zdolności intelektualnych wynika z popularyzowanej obecnie konieczności indywidualizacji pracy ucznia, opartej na wszechstronnej, wczesnej i trafnej diagnozie psychopedagogicznej²¹.

Jedną z wielu propozycji²² jest test TMD1, który służy do poznania myślenia twórczego dzieci klas I–III.

TMD1 dla dzieci składa się z czterech części. Każda z nich jest ukierunkowana na jedną z czterech cech myślenia dywergencyjnego:

- 1) płynność,
- 2) giętkość,
- 3) wrażliwość na problemy,
- 4) oryginalność²³.

Kolejną propozycją jest wskaźnik Eby – zachowań znamionujących uzdolnienie. Na skali od 5 do 1 można określić takie cechy, jak: spostrzegawczość, aktywne interakcje ze środowiskiem, refleksyjność, wytrwałość, niezależność, nastawienie na cel, oryginalność, wydajność, samoocenie, skuteczne komunikowanie pomysłów²⁴ (Aneks 1).

Techniką diagnozy zdolności matematycznych młodszych dzieci może być skala umiejętności matematycznych U. Oszwy²⁵ (Aneks 2).

Należy pamiętać o dostosowaniu odpowiednich form pracy z dzieckiem zdolnym. Wśród proponowanych godne polecenia są następujące:

- 1) przydzielanie dodatkowych zadań do rozwiązywania na lekcji i w domu,
- 2) różnicowanie zadań klasowych, kontrolnych i domowych. Zadawanie pewnych problemów na czas ferii, wakacji. Układanie systematyczne, np. raz w miesiącu zestawów zadań z uwzględnieniem zasady stopniowania trudności,
- 3) stwarzanie sytuacji problemowych, zachęcających ucznia do usuwania problemów i oceniania każdego pomysłu, samodzielne układanie zadań, rebusów, łamigłówek oraz zagadek,
- 4) opracowywanie nowego materiału z podręcznika szkolnego przy użyciu np. testów programowych,
- 5) uczeń zdolny otrzymuje pod opiekę stałą lub doraźnie uczniów słabszych,
- 6) wdrażanie ucznia zdolnego do roli asystenta,
- 7) organizowanie konkursów zadaniowych, zachęcanie do udziału w olimpiadach,
- 8) stopniowe zwiększanie wymagań,
- 9) uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych.

Szukając skutecznych metod pracy z uczniami zdolnymi w klasach I–III, proponujemy za Ryszardem Więckowskim metody **informacyjne** i **heurystyczne**²⁶. Metody informacyjne

²⁰ K. Bieluga, *Rozpoznawanie...*, op.cit., s. 35.

²¹ Ibidem, s. 39.

²² N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych*, ORE, Warszawa 2012.

²³ K. Bieluga, *Rozpoznawanie...*, op.cit., s. 54.

²⁴ J. Eby, J. Smutny, *Jak kształcić uzdolnione dzieci i młodzież*, Warszawa 1998, s. 170–171.

²⁵ U. Oszwa, *Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolatków*, CMPPP, Warszawa 2006, s. 9.

²⁶ R. Więckowski, *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa 1993, s. 193.

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

pierwszeństwo dają dzieleniu się wiedzą i informacjami nauczyciela z uczniami w formie opisu, narracji czy wyjaśniania; metody heurystyczne oparte są głównie na twórczym myśleniu w formie dyskusji, dialogu lub rozwiązywaniu problemu.

Ponadto wśród skutecznych metody pracy z uczniem zdolnym wyróżnia się: metody kształcące poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystanie informacji z różnych źródeł; metody stosowania zdobytej wiedzy w praktyce; metody rozwijania zainteresowań; metody skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach; metody prezentowania własnych poglądów; metody kształcące umiejętność argumentacji; metody kształcące prawidłowe stosunki interpersonalne; metody aktywizujące, w tym realizacja projektów; metody pozwalające uczniowi ocenić stan swojej wiedzy.

Przykładowe propozycje pracy z dzieckiem zdolnym na poszczególnych zajęciach przedmiotowych w edukacji dzieci młodszych przedstawiono w Aneksie 3²⁷.

Dzieci doskonale wiedzą, co myślą o nich rodzice i wpływa to na ich myślenie o sobie samych. Rodzice poprzez sposób, w jaki myślą o swoim dziecku, mogą powstrzymać i ograniczyć rozwój umysłu dziecka lub wspierać i zachęcać swoją pociechą do wykorzystywania swojego potencjału.

²⁷ Za: *Nasze dzieci różne są – poradnik dla nauczyciela*, cz. 2, MODN, Opole, czerwiec 2014.

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

Aneks 1

Wskaźnik Eby zachowań znamionujących uzdolnienie²⁸

Nazwisko.....Wiek.....Data.....
Szkoła.....Nauczyciel.....klasa/rocznik.....
Osoba szacująca.....Łączny wynik.....

Instrukcja: Proszę ocenić tego ucznia pod względem poniższych zachowań. W tym celu przy każdym zachowaniu należy zakreślić cyfrę odpowiadającą częstości i zakresowi jego występowania. Znaczenia cyfr są następujące:

- 5 – zachowanie konsekwentnie przejawia się w większości zajęć
- 4 – zachowanie przejawia się w wielu zajęciach
- 3 – zachowanie sporadycznie przejawia się w niektórych zajęciach
- 2 – zachowanie rzadko przejawia się w zajęciach
- 1 – zachowanie pojawia się bardzo rzadko lub nigdy

Spostrzegawczość

1. Odróżnia istotne elementy, zagadnienia i problemy od nieistotnych	5	4	3	2	1
2. Dostrzega subtelne i dojrzałe wzorce, połączenia i relacje, posługuje się nimi.	5	4	3	2	1

Aktywne interakcje ze środowiskiem

3. Jest aktywny, zgłasza się na ochotnika do pracy nad wybranymi przez siebie zadaniami.	5	4	3	2	1
4. Energicznie poszukuje informacji, pomysłów i rozwiązań problemów	5	4	3	2	1

Refleksyjność

5. Wykazuje dojrzałe, pogłębione zrozumienie złożonych pojęć w wybranej przez siebie dziedzinie.	5	4	3	2	1
6. W pracy dąży do doskonałości. Szuka rozwiązań lub konkluzji będących najlepszymi z możliwych.	5	4	3	2	1

Wytrwałość

7. Skupia całą uwagę na wybranym przez siebie zadaniu, wydaje się pochłonięty przez zadanie.	5	4	3	2	1
8. Pokonuje trudności, które napotyka podczas rozwiązywania problemu. Kończy pracę dopiero wtedy, gdy osiągnie cel.	5	4	3	2	1

Niezależność

9. Sam decyduje, kiedy rozpocząć pracę. Pracuje przy minimalnej pomocy ze strony innych lub bez niej.	5	4	3	2	1
10. Ma wyraźne preferencje i pomysły. Modyfikuje cele, by dopasować je do własnych zainteresowań.	5	4	3	2	1

²⁸ J. Eby, J. Smutny, *Jak kształcić uzdolnione dzieci i młodzież...*, s. 170–171.

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

Nastawienie na cel

11. Ma wysokie standardy wewnętrzne. Zmienia i poprawia swoje wytwory, by dorównywały standardom.	5	4	3	2	1
12. Potrafi wyłożyć swój cel i plan jego osiągnięcia. Umie dyskutować o tym z innymi.	5	4	3	2	1

Oryginalność

13. Lubi ryzyko. Chętnie eksperymentuje z nowymi pomysłami i formami wyrazu.	5	4	3	2	1
14. Łącząc elementy pochodzące z wielu źródeł, dochodzi do świeżych pomysłów i nowych wytworów.	5	4	3	2	1

Wydajność

15. Wykazuje dużą płynność pomysłów. Wytwarza wiele różnych odpowiedzi na wyzwanie sytuacji.	5	4	3	2	1
16. Pracuje wydajnie. Jego wytwory mają wysoką jakość i są kończone w terminie lub przed terminem.	5	4	3	2	1

Samoocenie

17. Zna swoje silne i słabe strony. Wykorzystuje silne strony. Wybiera zadania o optymalnej trudności.	5	4	3	2	1
18. Śledzi własne postępy. Wie, kiedy trzeba jeszcze raz przejrzeć wytwór, a kiedy wytwór jest gotowy.	5	4	3	2	1

Skuteczne komunikowanie pomysłów

19. Jasno formułuje swoje pomysły i zamierzenia	5	4	3	2	1
20. Używa dostosowanych do celu metod i stylów porozumiewania się (np. ilustracji, modeli, wykresów).	5	4	3	2	1

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

Aneks 2

Skala umiejętności matematycznych²⁹

Kategoria umiejętności matematycznych	Przykładowe pytanie	Tak / nie
Figury geometryczne	Czy dziecko różnicuje podstawowe figury geometryczne (koło, kwadrat, trójkąt)?	
Orientacja P-L	Czy spontanicznie posługuje się określeniami stron: prawa, lewa?	
Relacje przestrzenne	Czy rozumie i prawidłowo posługuje się określeniami stosunków przestrzennych: „na”, „pod”, „za”?	
Porządkowanie obiektów	Czy potrafi porównać tempo poruszania się pojazdów (roweru, samolotu, samochodu)	
Klasyfikacja	Czy potrafi pogrupować obiekty wg różnych cech, np. przeznaczenia (do jedzenia, do zabawy)?	
Porównywanie	Czy potrafi porównać obiekty wg ciężaru („cięższy”, „lżejszy”)?	
Czas, kalendarz	Czy zna nazwy miesięcy?	
Pojęcie liczby	Czy wie, że ostatni liczebnik wskazuje liczbę obiektów w zbiorze?	
Przeliczanie	Czy potrafi liczyć, zaczynając w dowolnym miejscu?	
Leksykon matematyczny	Czy zna nazwy operacji arytmetycznych („dodać”, „odjąć”)	
Czytanie cyfr, liczb	Czy potrafi prawidłowo odczytać cyfry 0–9?	
Pisanie cyfr i liczb	Czy potrafi prawidłowo zapisać działanie arytmetyczne?	
Dodawanie i odejmowanie	Czy potrafi podać liczbę większą od danej o jakąś wartość, np. o 3 większą od 5?	

²⁹ U. Oszwa, *Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolatków...*, s. 9.

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania „Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

Aneks 3

Propozycje pracy z dzieckiem zdolnym

Lp.	Rodzaj edukacji	Propozycje pracy
1	Polonistyczna	<ul style="list-style-type: none"> • czytanie wskazanych przez nauczyciela i przemyślanych lektur na tematy aktualne, z jakimi dzieci spotykają się w życiu codziennym, wraz z indywidualnie opracowanym programem rozwoju literackiego, • czytanie tekstów popularno-naukowych oraz ich prezentacja na forum klasy podczas zajęć np. „To ciekawe, to mnie interesuje”, • pisanie i redagowanie gazetki klasowej na komputerze lub w formie papierowej (plakat), • zabawy słowem – np. tworzenie neologizmów i wyjaśnianie ich znaczeń, uzupełnianie wierszy połówkowych, tworzenie baśni i opowiadań, • prowadzenie kroniki domowej/pamiętnika, • przygotowywanie i przedstawianie prezentacji na wskazywany temat (forma ustna, uzupełniona obrazem multimedialnym), • udział w konkursach ortograficznych, recytatorskich, gawędziarskich itp., • rozwijanie umiejętności operowania słowem, poznawania synonimów danego słowa, precyzyjnego budowania wypowiedzi, odpowiedzialności za słowo, • uczenie dziecka opisywania świata słowem
2	Matematyczna	<ul style="list-style-type: none"> • udział uczniów w kółkach matematycznych, także w zajęciach uczniów starszych klas, • granie w gry dydaktyczne mniej wymagające czystych obliczeń rachunkowych, a więcej przewidywania, manipulowania i wyboru możliwości, • rozwiązywanie zadań tekstowych wymagających analizowania i interpretowania danych, • poszukiwanie i układanie zadań tekstowych dotyczących matematyki w życiu codziennym dziecka, • udział w konkursach matematycznych (miejskich, ogólnopolskich, międzynarodowych), • poznawanie dawnych zadań matematycznych dla dzieci, • uczenie dziecka postrzegania i opisywania świata za pomocą liczb
3.	Przyrodnicza	<ul style="list-style-type: none"> • organizowanie aktywności (programu) w naturalnym środowisku przyrodniczym, zwiedzanie zoo i ogrodów botanicznych, izb leśnych, parków, użytków ekologicznych itp., • prowadzenie długoterminowych obserwacji typu „od otwarcia skiby do jej zamknięcia”, „od ziarenka do bochenka”, „od pąku do liścia” itp., • poznawanie zawodów/tworzenie prezentacji na temat zawodów związanych z przyrodą (leśnik, botanik itp.), • wykonywanie albumów tematycznych, zielników itp., prezentacja na forum klasy/szkoły, • organizowanie spotkań z uczonymi – np. przyrodnikami,

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania ”Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

		<ul style="list-style-type: none"> • gromadzenie środków dydaktycznych: mikroskop, okulary, szkło powiększające, zestawy do zbierania próbek w czasie wycieczek itp., • uczenie dziecka obserwacji świata
4.	Muzyczna	<ul style="list-style-type: none"> • umożliwienie dziecku kontaktu z różnymi rodzajami muzyki (rodzaje i gatunki muzyczne, odtwarzacze muzyki, różne interpretacje tego samego dzieła), • uczestniczenie w koncertach muzycznych „na żywo”, • umożliwienie komponowania i odtwarzania muzyki w programach komputerowych, prezentacja kompozycji na forum, • przygotowywanie koncertów muzycznych dla klasy/szkoły – dzieła mistrzów muzyki (monotematyczne – utwory <i>jednego</i> kompozytora, np. F. Chopina, lub <i>wielu</i> na dany temat, np. „wiosna w muzyce”), • rozwijanie umiejętności ucznia gry na instrumentach melodycznych i perkusyjnych, • tworzenie aranżacji perkusyjnej, melodycznej do poznawanych na lekcji piosenek dziecięcych – „dyrygowanie orkiestrą”, • udział uczniów w dodatkowych zajęciach muzycznych, np. chóru, zespołu instrumentalnego, • udział uczniów w konkursach muzycznych (szkolnych, dzielnicowych, krajowych), • kierowanie szczególnie uzdolnionych uczniów do nauki w szkole muzycznej, • uczenie dziecka śluchania świata
5.	Plastyczna	<ul style="list-style-type: none"> • stosowanie różnych technik rozwijania myślenia twórczego, oryginalności, poszukiwania nowych rozwiązań, • rozmowy o dziele (obraz, rzeźba) i jego autorze, tło powstania – również historyczne, poszczególnych elementach artystycznych, • wycieczki do muzeów regionalnych, kościołów, kapliczek, na cmentarze – rozmowy o zabytkach, tworzenie folderów/prezentacji, • udział uczniów w kółkach plastycznych, fotograficznych, • udział uczniów w konkursach plastycznych, fotograficznych, • organizacja wystaw prac dziecięcych oraz wernisaży szkolnych (np. fotograficznych) – monotematycznych, wielotematycznych, • tworzenie ilustracji do szkolnych gazetek, klasowych gazetek (także papierowych), • uczenie dziecka patrzenia na świat
6.	Techniczna	<ul style="list-style-type: none"> • tworzenie kompozycji płaskich i przestrzennych z materiałów naturalnych „coś z niczego”, • projektowanie, budowanie konstrukcji z różnych materiałów – utrwalanie na zdjęciach powstałych konstrukcji – wystawa zdjęć, organizowanie konkursów na budowę tematyczną/dowolną z określonego /dowolnego materiału, • układanie, sklepanie modeli wg instrukcji, nauka czytania

Projekt „Uczenie się przez działanie. Innowacyjny program nauczania ”Poznać i zrozumieć świat” do edukacji wczesnoszkolnej” jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, działanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe.

		<p>instrukcji, nauka posługiwania się narzędziami,</p> <ul style="list-style-type: none"> • układanie puzzli, tworzenie komputerowe puzzli ze zdjęć kolegów z kółka fotograficznego, konkursy „układanie puzzli na czas”, układanie puzzli ze stron rządowych www, • odczytywanie schematów, map, tworzenie własnych map miejsc, • organizowanie spotkań z inżynierami, wynalazcami itp. • uczenie dziecka budowania świata
--	--	--

Bibliografia

- Bieluga K., *Rozpoznawanie i stymulowanie cech inteligencji oraz myślenia twórczego w domu i szkole*, „Impuls”, Kraków 2009.
- Cybis N., Drop E., Rowiński T., Ciecuch J., *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych*, ORE, Warszawa 2012.
- Eby J., Smutny J., *Jak kształcić uzdolnione dzieci i młodzież*, Warszawa 1998.
- Gondzik E., *Kariery szkolne uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1976.
- Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności Nauczyciela*, PWN, Warszawa 1993.
- Lewowicki T., *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1980.
- Nasze dzieci różne są – poradnik dla nauczyciela*, cz. 2, MODN, Opole, czerwiec 2014.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, „Żak”, Warszawa 1981.
- Oszwa U., *Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci sześciolatek*, CMPPP, Warszawa 2006.
- Panek W., *Zachowanie się szczególnie zdolnych uczniów w sytuacjach szkolnych*, Białystok 1977.
- Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Płock 2002.
- Tkacz E., *Uczeń zdolny – charakterystyka ucznia uzdolnionego, jego potrzeby* [www.ore.edu.pl].
- Turska D., *Specyfika uczenia się chłopców i dziewcząt* [www.ore.edu.pl].
- Więckowski R., *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa 1993.
- Zaworska-Nikoniuk D., *Uczeń zdolny*, „Edukacja i Dialog” 1997, nr 10.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, DzU 2013, poz. 532.
- Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki, DzU 2002, nr 3, poz. 28.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku, DzU 2004, nr 256 poz. 2572.